

4. Цольнер Е. Історія Австрії / Е. Цольнер. – Пер. з нім. Р. Дубасевич та ін.; наук. ред. В. Расевич. – Львів: Літопис, 2001. – 707 с.
5. Dějiny Rakouska / V. Veber a kol. – Praha: Lidové noviny, 2002. – 704 s.
6. Contamine Ph. Válka ve středověku / Ph.Contamine. – Praha: Argo, 2004. – 486 s.
7. Pieter D. Svet Habsburgovcov. Lesk a tragika európskeho panovníckeho rodu / D. Pieter, J. Saltzwedel. – Bratislava: Ikar, 2011. – 270 s.
8. Schreiber G. Habsburgové na cestach / G. Schreiber. – Praha: Lidové noviny, 1997. – 272 s.
9. Vocelka K. Habsburgovci v dejinách. 99 odpovědi na nejdůležitější otázky týkající se slávneho panovníckeho rodu / K.Vocelka. – Bratislava: Ikar, 2015. – 230 s.
10. Weissensteiner F. Habsburgerinnen auf fremdem throne / F.Weissensteiner. – Wien, 2000. – 406 s.

РЕЗЮМЕ

ВНУТРЕННЕ- И ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МАКСИМИЛИАНА I ГАБСБУРГА (1486-1519)

Товтин Я. И. (Ужгород)

В статье проанализированы основные аспекты внутренней и внешней политики Максимилиана I Габсбурга как правителя Священной Римской империи. Основное внимание сосредоточено на тех процессах политической жизни, которые способствовали укреплению позиции империи в регионе Центральной Европы и расширению владений династии Габсбургов.

Ключевые слова: Максимилиан I, Священная Римская империя, брачная политика, испанские владения, нижнеавстрийском земли.

SUMMARY

DOMESTIC AND FOREIGN POLICY OF MAXIMILIAN I HABSURG (1486-1519)

Ya. Tovtyn (Uzhhorod)

The article analyses the main aspects of domestic and foreign policy of Maximilian I Habsburg as a ruler of the Holy Roman Empire. The main attention is paid to the processes of political life which helped to strengthen the position of the Empire in Central Europe and to spread the holdings of the Habsburg dynasty.

Keywords: Maximilian I, Holy Roman Empire, matrimonial policy, the Spanish holdings, lower Austrian lands.

УДК 94 (47+57) «1945/...»

ПІСЛЯВОЄННИЙ СРСР (1945-1956): МІФОЛОГІЧНИЙ ОБРАЗ І РЕАЛЬНІСТЬ

Сурнін В. Б. (Ужгород)

Стаття розкриває деякі актуальні аспекти післявоєнної історії СРСР через призму реальних фактів та їх сприйняття у вигляді образів, наявних в історичній науці.

Ключові слова: Сталін, Хрущов, грошова реформа, продовольчий кошук, підприємництво, кооперативна торгівля, «План перетворення природи».

Про післявоєнний СРСР написано гори книг, і це не дивно. За масштабами відновлювальних та будівельних робіт, наукових і технічних досягнень цей період можна зіставити з першими п'ятиріччями. А за рівнем пасіонарного підйому він навіть перевершує їх. Разом з тим, перехід від війни до миру викликав складні і неоднозначні процеси в розвитку суспільства, що супроводжувалося посиленням «культу особи» і боротьбою за владу в оточенні Сталіна. Його передчасна і загадкова смерть наклала свій відбиток на всю післявоєнну

епоху, породила в суспільній свідомості міфи, так і не розвінчані досі історичною наукою. Ось на цих міфах, створених мимоволі, а часто й навмисно, зокрема подальшим поколінням радянських керівників, є сенс загострити увагу. Адже в іншому випадку сформований образ тієї епохи так і залишиться спотвореним, а отже, й невірним.

Почати слід, очевидно, із загального уявлення про післявоєнний період, яке стало хрестоматійним завдяки «перебудовним» рокам і публікаціям «совстологів», котрі наводнили Радянський Союз

у другій половині 80-х рр. минулого століття. Як відомо, головним завданням на четверту п'ятирічку партія проголосила відновлення зруйнованого війною народного господарства і модернізацію економіки. Це було життєво важливе завдання, вирішення якого вимагало нової мобілізації суспільства, котре й так довгі роки перебувало у стані крайнього напруження. Коментуючи його, військовий історик генерал Д. В. Волгогонов у своєму двотомнику «Тріумф і трагедія», присвяченому Сталіну, приписав йому такі думки: «На його глибоке переконання, забезпеченість людей вище певного мінімуму лише розбещує їх. Та й немає можливості дати більше – потрібно зміцнювати оборону, розвивати важку промисловість. Країна повинна бути сильною, а для цього й надалі доведеться затягувати паски» [1, с. 275]. Наскільки це подання є далеким від дійсності!

Насправді Сталін у своєму передвиборному виступі у «Большом театре» 9 лютого 1946 р. розставив зовсім інші акценти. Радянський лідер дійсно говорив про необхідність «організувати потужний підйом народного господарства». Разом з тим він визнав дуже важливим підвищення матеріального рівня життя народу і вказав шлях досягнення цієї мети через широке розгортання виробництва товарів народного споживання, розвиток усіх галузей, що мають до цього стосунок [2].

Дана установка оформлялася декількома постановами Уряду СРСР за 1946-1948 рр.: «Про розгортання кооперативної торгівлі в містах і селищах продовольством і промисловими товарами та про збільшення виробництва продовольства і товарів широкого вжитку кооперативними підприємствами» (9. 11. 1946), «Про заходи з прискорення підйому державної легкої промисловості, що виробляє предмети широкого вжитку» (23. 12. 1946), «Про заходи з розширення торгівлі споживчої кооперації в містах і робітничих селищах» (21. 07. 1948), «Про заходи щодо поліпшення торгівлі» (20. 11. 1948) [3, с. 350-362, 362-368, 505-511, 549-560].

Сенс цих документів зводився до таких основних положень: держава вимагала значного збільшення товарообігу, розширення обсягів торгівлі між містом і селом, перегляду ролі споживчої кооперації, яка не мала стійких зв'язків зі споживачем, обмежувала свої функції розподілом товарів, одержуваних від держави. Дозволялася торгівля в містах і робітничих селищах продовольством і товарами широкого вжитку, ставилося завдання повсюдного розширення мережі магазинів і крамниць.

Теоретичне обґрунтування нового курсу в ув'язці з практичними завданнями було покладено на журнал «Планове господарство» (орган Держплану СРСР). На його сторінках простежувалося прагнення пропагувати в господарській

практиці категорії економічної доцільності. Приміром, в одній зі статей наголошувалося: «перехід до мирної економіки... вимагає перебудови планування та зміцнення економічних важелів організації виробництва і розподілу – грошей, ціни, кредиту, прибутку, премій» [4, с. 35]. В іншій – обґрунтовувалася необхідність конкурентних відносин у торговельній системі. Через це віталися усунення монопольного становища державної торгівлі, розвиток здорової конкуренції між нею та кооперацією [5, с. 47]. Як зауважили автори фундаментальної монографії «Народження наддержави» А. Піжіков та А. Данилов, при цьому в понятійному апараті статті часто використовувався термін «конкуренція», що не зовсім традиційно для радянських ідеологічних стандартів тих років [6, с. 233].

Такі ж мотиви переважали і в головному пропагандистському рупорі – газеті «Правда». У передовій центрального партійного органу від 6 січня 1947 р. говорилося: «Щоб економічне життя країни могло забити ключем..., а промисловість і сільське господарство мали стимул до подальшого зростання своєї продукції, треба мати розгорнутий товарообіг між містом і селом, між районами та областями країни, між різними галузями народного господарства. Чим ширше буде розгорнуто товарообіг, тим швидше підніметься добробут радянських людей, тим краще будуть задоволені їхні нагальні потреби». Якимось не в'яжеться це звернення з образом партії, зацикленій на ідеях класової боротьби.

Навпаки, сторінки центрального, республіканського друку заповнили зовсім інші теми, наприклад, про хід розгортання торгівлі в різних регіонах країни. Приміром, «Правда України» рапортувала, що з середини 1946 і протягом 1947 рр. у республіці відкрито близько 7 тис. нових магазинів, ларьків, число пайовиків зросло на 1,5 млн. осіб. Планувалося відкриття ще 15 тис. торгових точок [7]. Масштаби кооперативної торгівлі в СРСР помітно зростали: її роздрібний обіг у березні 1947 р. збільшився порівняно з груднем 1946 р. майже втричі, а до кінця 1947 р. піднявся ще вдвічі [8, с. 9, 19]. За 1947 р. у цілому по країні кооперативними організаціями було закуплено понад 180 тис. тонн м'яса, понад 9 тис. тонн жирів, 83 млн. літрів молока, близько 200 тис. тонн картоплі, 195 тис. тонн овочів, 126 тис. ящиків яєць і т. д. [9, с. 40-41]. Супроводжуючи численні інформаційні повідомлення про важливість розвитку торгівлі для населення, «Правда» вказувала: «всі дрібниці торгової справи повинні бути передбачені, бо мова йде не про якусь тимчасову кампанію, не про проведення епізодичної ярмарки, а про торгівлю всерйоз і надовго» [10].

Розвиваючи торгівлю, партія і уряд одночасно вжили серйозних заходів щодо зміцнення грошово-фінансової системи країни. 14 грудня

1947 р. почалася грошова реформа, яка не тільки вирішувала проблему стабілізації карбованця. Її супутнім завданням також було вилучення грошей у осіб, які нажилися на використанні сприятливої кон'юнктури в роки війни. Акцентуючи увагу саме на цьому аспекті, критики сталінізму нависили на грошову реформу ярлик «конфіскаційної». Наприклад, англійський історик Джефрі Хоскінг, не вдаючись у подробиці, оцінив її так: «Держава просто списала свої борги й убезпечила себе від інфляції – за рахунок добробуту всього народу» [11, с. 288]. Однак є підстави цьому автору не вірити.

Якщо звернутися до історії проведення реформи, то з'ясується наступне. Реформа дійсно вилучила з обігу надлишок випущених під час війни грошей, але основна маса вкладників від цього не постраждала. Справа в тому, що старі гроші до 3000 карбованців вкладу обмінювалися на нові за принципом 1:1, а це стосувалося 95% вкладників. Вклади від 3 до 10 тис. карбованців скорочувалися на 1/3, вклади понад 10 тис. – на 2/3. Якраз вони й є ті 5% вкладників, які постраждали в результаті обміну [12, с. 259]. Погодимось, що це зовсім небагато. Однак навіть їхні втрати були відносно невеликими, оскільки одночасно з грошовою реформою почали знижуватися ціни на продовольство: на хліб, борошно – в середньому на 12% проти діючих на той момент пайкових цін; на крупу, макарони – відповідно на 10%. Ціни на інші види продовольства зберігалися на рівні пайкових цін. Крім того, ціни на тканини, взуття, одяг, трикотажні вироби, на відміну від діючих високих комерційних цін, зменшувалися в 3,2 разів [13, с. 260-261].

Щоб сучасний читач не подумав, що це бозна-які досягнення, можна для порівняння сказати: Англія, яка не пізнала жахів фашистської окупації та отримувала до того ж солідну допомогу від США, ще на початку 1950-х рр. продовжувала жити за картками, і не тільки хліб, м'ясо, але навіть тріску розподіляла за картками. Це корисно знати насамперед тим, хто звик думати, що «на Заході завжди було краще».

Про те, як стали почувати себе радянські люди після скасування карткової системи, можна судити із записів В. М. Бережкова. Противник

Сталіна В. М. Бережков не так давно, на початку 1990-х рр., будучи вже громадянином Америки, згадував: «Якщо перерахувати продукти, напої і товари, які 1935 р. і 1947 р. (після скасування карткової системи – В. С.) з'явилися в магазинах, то мій радянський сучасник, мабуть, не повірить. У дерев'яних діжках стояла чорна і червона ікра за цілком доступною ціною. На прилавках лежали величезні туші лососини і сьомги, м'ясо самих різних сортів, окости, поросята, ковбаси, назви яких тепер ніхто не знає, сири, фрукти, ягоди – все це можна було купити без усякої черги і в будь-якій кількості. Навіть на станціях метро стояли ларьки з ковбасами, шинкою, сирами, готовими бутербродами і різною кулінарією. На великих деках були розкладені відбивні та антрекоти. А в селах у будь-якому дворі в спекотний день, так само як і за непу, вам виносили кухоль молока або холодної ряжанки і не хотіли брати гроші» [14, с. 233].

Психологічний, оздоровлюючий для пововенної атмосфери ефект від зниження цін був величезним. У пам'яті народу ця подія відклалася як яскравий, незабутній образ тієї епохи. Що підмітив і кумир молоді 60-70-х рр. В. Висоцький. Не випадково в одній зі своїх знакових пісень він нагадував: «Было время, и цены снижали». До цих слів можемо додати лише одне: ціни за життя Сталіна знижували не один, а сім разів!

Задамо собі питання: а який був економічний ефект від даного заходу? При одночасному зростанні промислового виробництва (варто нагадати, що 1948 р. воно в СРСР досягло довоєнного рівня) зниження цін збільшувало купівельну спроможність населення країни. Адже при зниженні цін гроші дорожчають, і на невитрачений сьогодні карбованець завтра можна купити набагато більше тих же товарів. Отже, оскільки правда історії ховається в бухгалтерських книгах, корисно буде навести виписки з цих книг, підібрані економістом В. Шараповим [15, с. 320].

Які ціни були 1947 р. (рік грошової реформи) на основні продукти харчування і товари народного споживання і якими вони стали через шість років (у рік смерті Сталіна), видно з табл. 1.

Таблиця 1

Ціни на продукти і товари в 1947-1953 рр. і динаміка їх зниження

Найменування продуктів і товарів	Ціни (крб.)		Динаміка зниження (разів)
	1947 р.	1953 р.	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Хліб білий і хлібобулочні вироби (1 кг)	5,50	3,00	1,8
Хліб чорний (1 кг)	3,00	1,00	3,0
М'ясо (яловичина, 1 кг)	30,00	12,50	2,4
Риба (судак, 1 кг)	12,00	7,10	1,7

Продовження Таблиці 1

1	2	3	4
Молоко (1 л)	3,00	2,24	1,3
Масло вершкове (1 кг)	64,00	27,80	2,3
Яйця (10 шт.)	12,00	8,35	1,45
Цукор-рафінад (1 кг)	15,00	9,40	1,6
Олія рослинна (1 л)	30,00	17,00	1,75
Горілка (0,5 л)	60,00	22,80	2,6
Пиво (0,6 л)	5,00	2,96	1,7
Банка крабів	20,00	4,30	4,6
Взуття (пара, в середньому)	260,00	188,50	1,35
Ситець (1 м)	10,10	6,10	1,74
Бавовняна тканина (1 м)	269,00	113,00	2,5
Шовк натуральний	137,00	100,00	1,37
Вартість продовольчого кошика (місяць)	1130,00	510,00	1,75

Ознайомившись із цією таблицею, досвідчений читач резонно поставить питання: а які були в той час зарплати різних категорій трудящих, скільки матеріальних благ вони могли придбати за отримані гроші? Відповідь на нього досить важлива, враховуючи нинішнє розшарування суспільства та істотну різницю в доходах між «верхніми» і «нижніми» групами. Так от, заробітна плата робітників 1953 р. коливалася від 800 до 3000 і більше карбованців, що говорить про відсутність у той час т. зв. «зрівнялівки».

Шахтарі і металурги-стахановці отримували в той час до 8000 крб. на місяць.

Заробітна плата молодого спеціаліста-інженера становила 900-1000 карбованців, старшого інженера – 1200-1300 карбованців.

Секретар райкому КПРС отримував 1500 карбованців на місяць. Оклад союзного міністра не перевищував 5000 крб., зарплата професорів та академіків була вищою, нерідко перевищуючи 10000 крб. [16, с. 247].

Вчені мали не тільки хороші гроші, вони отримували на додачу особливі «книжкові» – на закупівлю новинок наукової літератури, мали бібліотечний день на тиждень, могли відпочивати на півдні. У порівнянні зі злидарськими зарплатами сучасних кандидатів і докторів наук такі оклади вражають. Але не це найголовніше. Справа в іншому: навіть найбільш низькооплачувана частина населення СРСР могла себе забезпечити, це дозволяла відносно низька вартість продовольчого кошика. В той же час у капіталістичних країнах рівень цін на найважливіші продукти харчування до 1952 р. у відсотках до цін 1947 р. значно збільшився, що наочно продемонстровано в табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка подорожчання товарів у деяких країнах світу за 1947-1952 рр. (у %)

Товар	США	Англія	Франція
Хліб	128	190	208
М'ясо	126	135	188
Масло	104	225	192
Цукор	106	233	370

Звідки ж така різниця? Вона в тенденціях післявоєнного економічного розвитку. За темпами зростання економічної могутності СРСР 1953 р. випереджав усі країни світу, а США – в 2-3 рази. Кандидат у президенти США Стівенсон у ті роки з тривогою зазначав, що якщо темпи виробництва у сталінській Росії збережуться, то до 1970 р. обсяг російського виробництва у 3-4 рази перевищить американський [17]. І це в країні, де вперше в світі був введений і діяв 8-годинний робочий день, мали місце гарантовані безкоштовна освіта та охорона здоров'я, майже безкоштовне житло, кожен трудящий міг розраховувати на пенсію, оплачуваний відпочинок, діяв найдешевший у світі громадський транспорт.

Безумовно, образ **такого** СРСР приховував у собі величезну небезпеку для Заходу, і він намагався його всіляко спотворити. Розхожою фразою у працях різного роду «кремленологів» стали звинувачення СРСР у тоталітаризмі, диктатурі влади над суспільством, приматі військових інтересів над цивільними. Зокрема, французький історик Микола Верт у своїй «Історії Радянської держави», виданої 1991 р. і перекладеної багатьма європейськими мовами, так підсумував розповідь про післявоєнну політику Сталіна: «Повернення до моделі розвитку 30-х рр. викликало значні економічні потрясіння, що різко погіршило в 1951-

1953 рр. всі господарські показники і створило серйозну напруженість у суспільстві» [18, с. 337]. Наскільки примітивним і невірним є цей висновок, добре видно на прикладі підприємницького сектору економіки.

Всупереч укоріненому уявленню про повне одержавлення економіки СРСР за часів Сталіна виявилось, що підприємництво – у формі виробничих і промислових артілей – всіяко зверху підтримувалося. Вже в першій п'ятирічці було заплановано зростання чисельності членів артілей у 2,6 разів. На самому початку 1941 р. Раднарком і ЦК ВКП(б) спеціальною постановою «дали по руках» запопадливим начальникам, які втручалися в діяльність артілей, підкреслили обов'язкову виборність керівництва промкооперації на всіх рівнях. На два роки підприємства звільнялися від більшості податків і держконтролю над роздрібним ціноутворенням – єдиною та обов'язковою умовою було те, що роздрібні ціни не повинні були перевищувати державні на аналогічну продукцію більш ніж на 10-13% [19].

А щоб у чиновників не було спокуси «притиснути» артільників, держава визначила й ціни, за якими для артілей надавалися сировина, обладнання, місця на складах, транспорт, торгові об'єкти: корупція була в принципі неможлива. І навіть у роки війни для артілей було збережено половину податкових пільг, а після війни їх було надано більше, ніж 1941 р., особливо артілям інвалідів, чисельність яких після війни суттєво зроста.

Таким чином, 1953 р. в СРСР діяло 114000 (сто чотирнадцять тисяч!) майстерень і підприємств найрізноманітніших напрямків – від харчопрому до металообробки і від ювелірної справи до хімічної промисловості. На них працювало близько двох мільйонів осіб, які виробляли майже 6% валової продукції промисловості СРСР, причому артілями та промкооперацією вироблялося 40% меблів, 70% металевого посуду, більше третини всього трикотажу, майже всі дитячі іграшки. У підприємницькому секторі працювало близько сотні конструкторських бюро, 22 експериментальних лабораторії і навіть два науково-дослідних **інститути**. Більш того, в рамках цього сектору діяла своя, недержавна пенсійна система! Не кажучи вже про те, що артілі надавали своїм членам позики на придбання худоби, інструменту й обладнання, будівництво житла [19].

І артілі виробляли не лише найпростіші, але й інші необхідні в побуті речі. У післявоєнні роки в сільській глибинці до 40% усіх предметів, що є в будинку (посуд, взуття, меблі й т. д.), було зроблено артільниками. Тобто можна говорити про підприємництво справжнє, продуктивне, а не спекулятивне. Ось кілька прикладів. Ленінградська артіль «Столяр-будівельник», почавши 1923 р. з

виробництва саней, коліс, хомутів і трун, до 1955 р. змінює назву на «Радист» – у неї вже велике виробництво меблів і радіопристроїв. Якутська артіль «Металіст», створена 1941 р., до середини 50-х рр. вже володіла потужною заводською виробничою базою. Вологодська артіль «Червоний партизан», розпочавши виробництво смоли-живиці 1934 р., до того ж часу виробляла її три з половиною тисячі тонн, ставши великим виробництвом. Гатчинська артіль «Юпітер», що з 1924 р. випускала галантерейні дрібниці, 1944 р., одразу після звільнення Гатчини, виробляла гостро необхідні у зруйнованому місті цвяхи, замки, ліхтарі, лопати, а на початку 1950-х рр. випускала алюмінієвий посуд, пральні машини, свердлильні верстати і преси. І таких прикладів успіху – десятки тисяч.

Сталін та його команда рішуче виступали проти спроб одержавити підприємницький сектор. А під час всесоюзної економічної дискусії 1951 р. відомі керівники Д. Т. Шепілов, А. М. Косигін відстоювали і присадибне господарство колгоспників, і свободу артільного підприємництва. Про це ж писав Сталін у своїй останній – 1952 р. – роботі «Економічні проблеми соціалізму в СРСР».

Звільняючись від сталінської спадщини, його наступник М. С. Хрущов разом із «водою» виплеснув і «дитину». І за п'ять років розорив, розтопав і знищив те, що десятиліттями створювалося в СРСР у галузі колективного підприємництва. 1956 р. він повелів до 1960 р. повністю передати державі всі артільні підприємства – виняток становили тільки дрібні артілі побутового обслуговування, художніх промислів, а також артілі інвалідів, причому їм заборонялося здійснювати регулярну роздрібну торгівлю своєю продукцією. Розгром артільного підприємництва був жорстоким і несправедливим. Згаданий вище «Радист» став державним заводом. «Металіст» – ремонтно-механічним заводом, «Червоний партизан» – каніфольним заводом, «Юпітер» перетворився на державний завод «Буревісник». Артільна власність відчувалася безоплатно. Пайовики втрачали всі внески, крім тих, що підлягали поверненню за наслідками 1956 р. Позики, видані артілями своїм членам, зараховувалися в дохід бюджету. Торгова мережа і підприємства громадського харчування в містах відчувувалися безоплатно, у сільській місцевості – за символічну плату. І як це зіставити з образом Хрущова-реформатора і Сталіна-диктатора?

Порівнюючи двох керівників, досвідчений управлінець І. А. Бенедіков (з 1937 р. по 1959 р. очолював міністерство сільського господарства СРСР) вказав у своїх мемуарах на істотні відмінності між ними на прикладі ввіреній йому галузі: «Сталін, реаліст до самих кісток, значно більшою мірою зважав на її [галузі] специфіку, діяв продумано, ґрунтовно, не поспішаючи, з урахуванням довгострокових наслідків тих чи інших

акцій. Хрущов же, навпаки, прагнув до швидких та ефектних результатів, квапився, поспішав, втрачаючи реальне уявлення про досягнутий рівень розвитку, впадаючи в абсолютно непрошений, злочинний утопізм» [20, с. 215].

Сталін вивчав країну і сільське господарство не на основі кінофільмів, як зазначав Хрущов [21, с. 160]. Це стає зрозумілим при ознайомленні з найграндіознішим, можливо, проектом сталінської епохи, підданим його найближчими спадкоємцями осміяння та остракізму. Йдеться про державний проект відродження села, складовою якого був так званий «План перетворення природи». Свою назву він отримав після виходу в світ постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) від 20 жовтня 1948 р. «Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмін, будівництва ставків і водойм для забезпечення високих стійких врожаїв у степових і лісостепових районах Європейської частини СРСР».

Метою даного плану було запобігання посухи, піщаних і пилових бур шляхом будівництва водойм, посадки лісозахисних насаджень і впровадження травопільних сівозмін у південних районах СРСР (Поволжя, Західний Казахстан, Північний Кавказ, Україна). Всього планувалося висадити понад 4 млн. га лісу, відновити ліси, знищені останньою війною та недбайливим господарюванням. Державні смуги повинні були охороняти поля від спекотних південно-східних вітрів – суховійів. Крім державних лісових захисних смуг висаджувалися лісосмуги місцевого значення за периметром окремих полів, схилами ярів, уздовж вже існуючих і знову створених водойм, на пісках (з метою їх закріплення). Крім цього, впроваджувалися більш прогресивні методи обробки полів: застосування чорних парів, зябу і лущення стерні; правильна система застосування органічних і мінеральних добрив; посів добірного насіння високоврожайних сортів, пристосованих до місцевих умов. План передбачав також впровадження травопільної системи землеробства, розробленої видатними вченими-аграріями В. В. Докучаєвим, П. А. Костичевим і В. Р. Вільямсом. Згідно з цією системою, частина ріллі в сівозмінах засівалася багаторічними бобовими та мятликовими травами. Трави слугували кормовою базою тварин-

ництва і природним засобом відновлення родючості ґрунтів.

П'ятнадцятирічна програма наукового регулювання природи, яка не мала аналогів у світовій практиці, почала успішно виконуватися. В найкоротші терміни було створено 8 великих державних лісозахисних смуг загальною протяжністю понад 5.300 кілометрів, на полях колгоспів і радгоспів з'явилися лісонасадження загальною площею 5.709 тис. гектарів, і вже до 1955 р. в колгоспах і радгоспах було побудовано 44.228 ставків і водойм [22].

Одночасно з облаштуванням системи полезахисних лісонасаджень було розпочато реалізацію великої програми зі створення зрошувальних систем. Вони дозволили б різко поліпшити стан навколишнього середовища, побудувати велику систему водних шляхів, врегулювати стік безлічі річок, отримувати величезну кількість дешевої електроенергії, використовувати накопичену воду для зрошення полів і садів. Для вирішення проблем, пов'язаних зі здійсненням п'ятирічного плану меліоративних робіт, було залучено Інститут інженерів водного господарства ім. В. Р. Вільямса. Однак зі смертю Сталіна 1953 р. виконання плану було згорнуто. Рада Міністрів СРСР 29 квітня 1953 р. спеціальною постановою наказала зупинити роботи зі створення лісових смуг, їх планування і вирощування посадкового матеріалу. Багато лісосмуг було вирубане, кілька тисяч ставків і водойм, які призначалися для розведення риб, було закрито, створені в 1949-1955 рр. 570 лісозахисних станцій було ліквідовано за вказівкою М. С. Хрущова. Одним із наслідків його згубної для сільського господарства політики та впровадження екстенсивних методів збільшення ріллі було те, що в 1962-1963 рр. сталася екологічна катастрофа, пов'язана з ерозією ґрунтів на цілині, і в СРСР вибухнула продовольча криза. Це був тільки один із наслідків втілення в життя дурних, необґрунтованих ідей керівників, котрі вважали себе «великими реформаторами». Відтоді завдяки цим «розумникам» СРСР став перетворюватися в утопічне «поле чудес», де власні помилки і прорахунки найзручніше було списати на минуле. З цією метою і створювався його непривабливий образ, котрий не мав нічого спільного з дійсністю.

1. Волкогонов Д. А. Триумф и трагедия. Политический портрет И. В. Сталина / Д. А. Волкогонов. – В 2 кн. – Книга вторая. – Кемерово: Кемеровское кн. изд-во, 1991.
2. Правда. – 1946. – 10 февраля.
3. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. – Т. 3. – М.: Политиздат, 1968.
4. Плановое хозяйство. – 1947. – № 1.
5. Плановое хозяйство. – 1948. – № 1.
6. Пыжиков А. В. Рождение сверхдержавы. 1945-1953 годы / А. В. Пыжиков, А. А. Данилов. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002.
7. Правда Украины. – 1948. – 8 апреля.
8. Плановое хозяйство. – 1947. – № 2; 1948. – № 1.

9. Большевик. – 1948. – № 15.
10. Правда. – 1946. – 28 ноября.
11. Хоскинг Дж. История Советского Союза. 1917-1991 / Дж. Хоскинг. – Пер. с англ. П. Куценкова. – Смоленск: Русич, 2001.
12. Директивы КПСС и Советского правительства по хозяйственным вопросам. Сборник документов. – В 4-х т. – Т. 3: 1946-1952 гг. – М., 1958.
13. Там же. – С. 260-261.
14. Бережков В. М. Как я стал переводчиком Сталина / В. М. Бережков. – М.: ДЭМ, 1993.
15. Шарапов В. Миг между прошлым и будущим / В. Шарапов. – М.: ПАЛЕЯ-Мишин, 2000. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.comunist.ru/lenta/index.php?857>.
16. Мухин Ю. И. Сталин – хозяин Советского Союза / Ю. И. Мухин. – М.: Алгоритм, 2008.
17. Шарапов В. Указ. соч.
18. Верт Н. История Советского государства. 1900-1991 / Н. Верт. – Пер. с фр. – 2-е изд. – М.: ИНФРА-М, Изд-во «Весь мир», 1991.
19. Трубицын А. Частные лавочки при Сталине или честное предпринимательство / А. Трубицын. [Электронный ресурс] // Режим доступа <http://www.e-news.su/economy/60723-chastnye-lavochki-pri-staline-ili-chestnoe-predprinimatelstvo.html>.
20. Бенедиктов И. А. Рядом со Сталиным / Иван Бенедиктов, Алексей Рыбин. – М.: Эксмо: Алгоритм, 2010.
21. О культе личности и его последствиях: Доклад Первого секретаря ЦК КПСС тов. Хрущёва Н. С. XX съезду Коммунистической партии Советского Союза // Известия ЦК КПСС. – 1989. – № 3.
22. Последний удар Сталина. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://politikus.ru/articles/56411-posledniy-udar-stalina.html>.

РЕЗЮМЕ ПОСЛЕВОЕННЫЙ СССР (1945-1956): МИФОЛОГИЧЕСКИЙ ОБРАЗ И РЕАЛЬНОСТЬ

Сурнин В. Б. (Ужгород)

Статья раскрывает некоторые актуальные аспекты послевоенной истории СССР через призму реальных фактов и их восприятия в виде образов, имеющих в исторической науке.

Ключевые слова: Сталин, Хрущев, денежная реформа, продовольственная корзина, предпринимательство, кооперативная торговля, «План преобразования природы».

SUMMARY POSTWAR USSR (1945-1956): MYTHOLOGICAL IMAGE AND THE REALITY

V. Surnin (Uzhhorod)

The article reveals some actual aspects of USSR postwar history through the prism of historical facts and their perception in the form of images available in the science of history.

Keyword: Stalin, Khrushchev, monetary reform, food basket, entrepreneurship, cooperative trade, «Plan for the transformation of nature».

УДК 94/314.15

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА ПОЧАТКУ ХХІ ст. (НА ПРИКЛАДІ БІЖЕНЦІВ, ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ТА НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ)

Лавер О. Г. (Ужгород)

У статті вивчаються питання динаміки чисельності біженців, вимушених переселенців та нелегальних мігрантів упродовж ХХ - початку ХХІ століть. Розглядається динаміка їхньої чисельності за континентами земної кулі та за окремими країнами.

Ключові слова: біженці, вимушені переселенці, мігранти, динаміка чисельності.

У даній статті ми продовжуємо розробку проблематики своїх попередніх публікацій.